

Молоді люди мало цікавляться політичним життям не тому, що воно їм байдуже, а тому, що не вірять у свою здатність щось змінити в державі, а це може призвести до повної відчуженості молоді від соціально-політичної сфери.

Характеризуючи в цілому образ молоді, який створило старше покоління, слід відзначити його різноплановість. Поряд з такими діловими якостями, як енергійність, цілеспрямованість, діловитість, незалежність, самостійність, розкомплексованість, здатність швидко перебудовуватись відзначаються й агресивність, жорстокість, безпринципність, інфантильність, байдужість, прагнення до матеріальних благ. Отже, загалом вийшов такий портрет молоді людини – незалежна і самостійна, ділова й заповзятлива, але водночас жорстока й аморальна в прагненнях до матеріального добробуту.

Провідною ціннісною диспозицією людей старшого покоління є «гармонійне життя» як прагнення зберегти рівновагу в основних сферах життєдіяльності, передавання особистісного життєвого досвіду, майстерності нащадкам. Пріоритетними для старших людей є етнічні ціннісні диспозиції, зокрема чесність і вихованість, ціннісні орієнтації міжособистісного спілкування.

Переважно витісненими з ціннісної сфери для осіб старшого покоління є розваги, творчість, індивідуальні ціннісні орієнтації, спрямовані на самореалізацію. Характерними для старшого покоління є також суперечності між мотиваційною та операційною сторонами діяльності, що часто призводить до виникнення особистісної кризи.

Молодь, характеризуючи старше покоління, більш доброзичлива і досить самокритична до себе. Загалом, молодь, визначаючи якості й життєві цінності, характерні для всіх поколінь, відзначає як у собі, так і в «дорослих» не лише позитивні, але й негативні якості, говорить про спільні для всіх труднощі адаптації до нових соціально-економічних умов.

Молодь сьогодні швидше пристосовується до нових форм економічного, політичного життя, яке для неї не є новим, оскільки іншого вона не знала, ефективніше сприймає нові соціокультурні цінності.

Отже, можна констатувати, що за умов соціокультурної трансформації в українському суспільстві, як вважає Л. Сокурянська, розгортається не стільки конфлікт поколінь, який полягає в конфлікті цінностей, скільки поколінна криза, детермінована ціннісним конфліктом у межах кожного, а особливо старшого, покоління [4, с. 259]. На противагу старшому поколінню, для якого глобальні зміни проходили досить боляче, молодь, яка за віком більше зазнає впливу глобальних соціокультурних інновацій, нових ризиків, відкрита новим стилям життя, легше сприймає невизначеність і суперечливість, більше за інших прагне до життєвого успіху.

І все-таки, незважаючи на будь-які інновації, щоб самовідтворюватись і саморегулюватись, людству важливо зберегти зв'язок між поколіннями. Адже в умовах динамічних соціальних змін молоді люди орієнтуються перш за все на норми та цінності дорослих.

Саме поколіннєвий зріз демонструє, що зміни ідентичностей найбільш яскраво виявились у молодого покоління, яке більше за інших відчуває вплив об'єктивних соціокультурних, політичних і соціально-економічних інновацій.

Одвічно притаманний суспільству конфлікт «батьків і дітей» сьогодні в українському суспільстві обумовлюється кризовим станом духовно-моральних відносин і спричиняє психологічний дискомфорт різних поколінь. А оскільки саме позиція молоді визначає спрямування й темпи розвитку українського суспільства, формування системи цінностей для всього суспільства стає важливим загальнонаціональним завданням.

1. *Адамский В. Д.* Динамика структурного конфликта в ходе смены системы: Польша в 1980–2000 гг. / В. Д. Адамский // Социологические исследования. – 2002. – № 6. – С. 50–62. 2. *Катаев С. Л.* Сучасне українське суспільство / Катаев С. Л. – К.: ЦУЛ, 2006. – 199 с. 3. *Мангейм К.* Диагноз нашего времени / Мангейм К. – М.: Юрист, 1994. – 700 с. 4. *Сокурянская Л. Г.* Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Сокурянская Л. Г. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, 2006. – 575 с. 5. *Эриксон Э.* Идентичность: юность и кризис / Эриксон Э. – М.: Прогресс, 1996. – 700 с.

УДК 323.2

Ірина Грабовська

Сучасна українська гендерна політика у світлі євроцивілізаційних прагнень України

Аналізується сучасний стан гендерної політики в Україні як необхідної складової внутрішньої та зовнішньополітичної діяльності держави на шляху до Євросоюзу. Під гендерною політикою держави у найширшому плані розуміється сукупність системних заходів, які спрямовані на розв'язання гендерних проблем і досягнення гендерної рівноправності та рівності в соціумі. Акцентується увага на необхідності усвідомлення українським суспільством того факту, що гендерна рівність – не утопічна соціальна ідея, а життєва вимога сучасного цивілізованого світу.

Ключові слова: гендерна політика, гендерна демократія, українська держава, євроінтеграційні прагнення України, патріархат.

Iryna Grabovska

Modern Ukrainian Gender Policy in the Light of European Civilizational's Aspirations of Ukraine

The article analyzes the current state of gender policy in Ukraine as a necessary component of the internal and foreign policy of the state on the way to the integration with the EU. The author understands the gender policy of the state in the broadest terms set of systemic measures aimed to the solving problems and achieving gender equality in the society. The article emphasizes the need of awareness of Ukrainian society the fact that gender equality is not a social utopian idea, but a vital requirement of modern civilized world.

Keywords: Gender Politics, Gender Democracy, Ukrainian Government, European Aspirations of Ukraine, Patriarchate.

Ирина Грабовская

Современная украинская гендерная политика в свете евроцивилизационных устремлений Украины

Анализируется современное состояние гендерной политики в Украине как необходимой составляющей внутренней и внешнеполитической деятельности государства на пути к Евросоюзу. Под гендерной политикой государства в широком плане понимается совокупность системных мероприятий, направленных на решение гендерных проблем и достижение гендерного равенства и равноправия в социуме. Акцентируется внимание на необходимости осознания украинским обществом того факта, что гендерное равенство – не утопическая социальная идея, а жизненное требование современного цивилизованного мира.

Ключевые слова: гендерная политика, гендерная демократия, украинское государство, евроинтеграционные устремления Украины, патриархат.

Шлях України до цивілізованої Європи передбачає виконання низки умов для досягнення певних стандартів життя та існування країни. «Гендерна паритетність є фундаментальним принципом Європейського Співтовариства згідно з Амстердамським протоколом 1997 року, тому серед вимог щодо членства України в Європейському Союзі є вимога забезпечення гендерної рівності та дотримання прав чоловіків і жінок» [4].

Отже, серед вимог подальшого поступу України на шляху до спільної Європи не першою, але невід'ємною є умова гендеризації суспільного життя, виконання якої стає реально можливим лише через здійснення гендерної політики державою – претенденткою на звання члена Євросоюзу.

Під гендерною політикою держави у найширшому плані розуміється сукупність системних заходів, які спрямовані на розв'язання гендерних проблем і досягнення гендерної рівноправності та рівності в соціумі.

За визначенням «Стратегії гендерної рівності на 2014–2017 роки», розробленої Радою Європи, «гендерна рівність означає рівний доступ, можливості, обов'язки та участь чоловіків та жінок в усіх сферах громадського та приватного життя. Також вона передбачає рівний доступ та розподіл ресурсів між жінками та чоловіками». При цьому Рада Європи визнає, що, «... хоча за останні десятиріччя правовий статус жінок в Європі беззаперечно покращився, до реального досягнення рівності на практиці ще далеко. І незважаючи на те, що прогрес помітний (рівень освіти, участь у ринку праці та у політиці), гендерна нерівність існує вже багато років, залишаючи чоловікам їх традиційні обов'язки та обмежуючи жінок у можливостях затверджувати свої основні права та функції» [7].

Не можна не погодитись із твердженням, що «гендеризація політики в умовах трансформування сучасного політичного простору світової спільноти й удосконалення політичної сфери національних суспільств стає об'єктивною потребою цивілізованого розвитку, складовою частиною організації і прогресу суспільства, способом політичного мислення і політичного буття, фундаментальними уявленнями про якість соціальної справедливості, прав людини та природи демократії» [4].

Гендерна політика вже у незалежній Україні має історію своїх злетів та падінь. Розпочавшись фактично з доби незалежності нашої держави як заявка на існування такого соціального феномену, вона пройшла досить стрімкий шлях розвитку, якщо за критерієм швидкості та ефективності брати відповідність західноєвропейським стандартам гендеризації суспільства, в основі якої лежить принцип гендерного мейнстрімінгу. Гендерний мейнстрімінг – це комплексний підхід до проблеми рівності між жінками і чоловіками, який передбачає впровадження проблематики рівності статей на всі рівні суспільного життя через організацію системи врахування вимог гендерної рівності при прийнятті насамперед політичних рішень.

Саме в руслі утвердження принципів гендерного мейнстрімінгу Україна почала розробляти власні механізми переходу від патриархатного соціуму до гендерно збалансованого суспільства з подальшою перспективою перетворення його на паритетно-демократичне. Простіше кажучи, на спільноту, де на практиці мають реалізуватися принципи соціального партнерства жінок та чоловіків найповнішою мірою. До речі, поняття «паритетна демократія» вперше було сформульовано і введено в широкий обіг Радою Європи. Цей європейський «винахід» став однією із адекватних відповідей на вимогу «зробити жінок видимими» в соціальному просторі, що виникла як нагальна перед соціумами Західного світу в 60-х роках ХХ ст.

Фактично Україна сьогодні достатньо гостро зіштовхнулася зі схожою проблемою «невидимості жінок» в житті соціуму. Як вважає експерт з гендерної проблематики В. Карпов, «...невидимість жінок в патриархатному суспільстві – не випадковий недолік, а політика виключення та свідомого накидання на них покривала невидимості, яке викривлює їх реальну роль у суспільстві, кінцева мета якої – не допустити жінок як групу до перерозподілу ресурсів влади» [3, с. 11]. І далі: «Очевидно, що в патриархатному соціумі жінки стають невидимими специфічним способом – вони видні, але під зручним для патриархату ракурсом. Культуровані патриархатною культурою образи «матері», «Берегині», «господині», «красуні», стають тією домінуючою фемінністю, котра заперечує саму можливість «нетрадиційних» життєвих траєкторій жінок, маргіналізує ті ролі, котрі здатні конкурувати з домінуючою маскуліністю. Патриархатна версія ролі жінки позбавляє жінок як соціальну групу власної політичної програми. Виходить, одним зі смислів тези «жінок не видно» є вказівка на те, що відбувається замовчування жіночих вимог, політичних програм, феміністичного дискурсу» [3, с. 11].

Вище наведена проблема виникла в українському соціумі не сьогодні, навіть не вчора. В теперішній Україні вона поглиблюється станом війни на Сході країни. Під час будь-яких воєн проблеми емансипації жіноцтва автоматично відсуваються на задній план, актуалізуючи традиційний дискурс, де жінка – помічниця чоловіка-воїна. Навіть під час Майдану, коли поряд з чоловічими парамілітарними об'єднаннями формувались жіночі – 39 Жіноча сотня Самооборони; жіноча чота 16 сотні Самооборони Майдану і феміністська Жіноча сотня імені Ольги Кобилянської – роль жіноцтва розглядалась як другорядна, цілком повторюючи всі патриархатні дискурси, до речі, активно і свідомо насаджувани в суспільному просторі за часів правління В. Януковича. Тоді цілком у дусі і руслі ідеології путінської Росії з'являлось чимало матеріалів в українських ЗМІ, де з «жахом» говорилось про гендерну політику та процеси гендеризації суспільного життя в Україні. Типовими стали назви статей, як, наприклад, така у «Християнському оглядачі»: «Європейська гомодиктатура переходить у наступ» [1]. При цьому абсолютна більшість авторів свідомо переключувала

ідеї гендерної політики, зводячи всі емансипаційні гендерні трансформації до проблем ЛГБТ-спільноти, «насаджування збоченства». Ось типовий приклад такої антигендерної пропаганди: «Тишком-нишком нас всіх підсаджують на дивне поняття “гендер”. Його, власне, вигадали штучно, щоб якимось “виправдати” різноманітні збочення у людській поведінці. Бо ж творці цієї дефініції чітко зазначають: гендер і біологічна стать – це різні поняття. Відтак під гендерною політикою частіше розуміють ідею про необхідність рятувати жінок від багатовікового гноблення з боку “всіх на світі»». І далі автор під аббревіатурою «Петрик 007» з «жахом» пише: «У Міністерстві у справах сім’ї, молоді та спорту для цього навіть цілий Департамент створили, є відповідний закон. Але все це були забави. Нині в Україні написали цілу “Концепцію Загальнодержавної цільової соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року”. Під цей документ, звісна річ, написали проект однойменного закону. Концепцію вже подали на підпис Азарова, а законопроект – на розгляд до Верховної Ради» [9].

Нічого дивного чи нового у таких неправдивих твердженнях немає. Тут поєднується індивідуальна авторська аморальність, яка проявляється у розповсюдженні завідомо неправдивої інформації, з багатовіковими домінуючими в соціумі патріархатними практиками щодо жіноцтва, коли «невинні на перший погляд викривлення є частиною політики придушення жінок і підкорення їх патріархату, національним інтересам, державі, просто чоловікові в сім’ї» [3, с. 11]. І це зовсім не безневинні «вправи наляканих чоловіків». В найгіршому варіанті такі демарші закінчуються введенням привселюдного покарання жінок різкими та приписами їм «вишивати хрестиком», як то сталося у так званій ДНР. Можливо, все це прихильниками «духовних скреп» Путіна і сучасної Росії розглядається як відродження «святої традиції», але, насправді, це відтворення дикості та варварства у XXI столітті. Тому-то з повним правом можна розглядати і гендеризацію суспільного життя на основі принципів гендерного мейнстрімінгу не лише як протистояння азійській дикості, але і як шлях «геть від Москви» (М. Хвильовий) з її згубною антилюдською політикою. До того ж, усі існуючі в Україні на сьогодні державні програми з гендерної політики чітко дотримуються принципів гендерного мейнстрімінгу, в основі якого лежить ідеологія поміркованого фемінізму, базованого на принципі рівноправності та рівності жінок та чоловіків. При такому підході тільки зумисним перекичуванням фактів можна назвати гомодиктатурою українську гендерну політику. Зовсім не вона є сьогодні проблемою внутрішньодержавної політики в цілому. Українська політика як ніщо інше демонструє сьогодні щодо гендерної складової подвійні стандарти. З одного боку Петро Порошенко виступає за збільшення жінок у владі, підтримує партійні квоти, закликає жіноцтво країни активніше брати на себе політичну відповідальність за долю української спільноти. З іншого ж боку більшість українських ЗМІ на всі лади розхваляють традиційність сім’ї президента, в якій усі політичні розмови залишаються за порогом дому, тобто, таким чином вітається той факт, що перша леді свідомо залишалась і тепер має залишатись поза політикою. Проте, сьогодні це просто неможливо. Адже, якби вона не залишалась поза політикою і не віталась масовою свідомістю в якості жінки – «просто дружини», навряд чи б їй довелось виправдовуватись за такі ляпи, які вийшли з сумочкою з крокодилячої шкіри, вартістю приблизно у півмільйона гривень в країні,

де йде війна і 66 % біженців – жінки, значна частина яких знаходиться за межею бідності. «Сумка, з якою перша леді Марина Порошенко з’явилася на вечорі з нагоди 50-річчя прем’єри фільму “Тіні забутих предків”, сколихнула мережу. Адже подібний аксесуар від бренду “Fendi” з крокодилячої шкіри коштує до 20-ти тисяч доларів. Модель “Croc Peecaboo Mini Bag” потрапила до списку найдорожчих сумок осені 2014-го року» [8], – коментує «Українська правда». І це один із найбільш стриманих коментарів.

Із політичних сил ті, хто однозначно і відкрито демонструють свої погляди щодо гендерної політики, вірніше, її повне несприйняття – це праворадикальні сили в українському соціумі.

Варто пам’ятати, що ефективність гендерної політики держави має базуватися на широкій підтримці її принципів, засад, ідей принаймні найбільш активною та відповідальною частиною громадян країни. Основою ж природності гендерного процесу в суспільстві є перегляд цілої серії світоглядних установок значною кількістю членів спільноти. Так, позитивний розвиток феміністичних та гендерних перетворень в цивілізованій Європі став можливим насамперед саме завдяки тому, що відбулося «...примирення людей на Заході з тим, що жінки, рівно як і чоловіки, можуть бути першоджерелом важливих ідей» [10, с. 19].

Фактично від самого початку заснування Європейського Союзу принципи гендерної рівності втілюються в ньому на рівні державної гендерної політики країн-членів ЄС. Сьогодні держави Євросоюзу є лідерами серед усіх країн світу за кількістю залучення жінок до національних парламентів. І на рівні структур Європейської співдружності жінки становлять більше 30 % членів Європарламенту. У Австрії, Великій Британії, Іспанії, Італії, Нідерландах, Франції та Хорватії відсоток жінок серед депутатів ЄП знаходиться у межах 40–49 %. А в таких країнах, як Естонія, Ірландія, Латвія, Мальта, Фінляндія, Швеція – становить більше 50 %. Найменший відсоток жінок у ЄП у Литві, Угорщині, Кіпрі [5].

Проте і сьогодні Євросоюз критично оцінює досягнення гендерної політики на шляху утвердження принципів паритетної демократії, особливо у царині жіночого політичного лідерства. Так, наприклад, у діючій сьогодні Стратегії забезпечення рівності між жінками та чоловіками (2010–2015 рр.) йдеться про малу представленість жіноцтва на рівні прийняття відповідальних рішень. А між тим проблеми лідерства надзвичайно актуальні. «Питання лідерства важливі для всіх. Вони стосуються кожного. Саме лідери роблять наш світ таким, яким він є», – стверджує провідний спеціаліст у питаннях лідерства Дж. Едейр [2, с. 6].

Що ж говорити про Україну, де 12 % представництва жінок у Верховній Раді, до речі, отриманих вперше за всю історію української незалежності, розглядаються як неабияке досягнення!

«Країни-члени Ради Європи, в тому числі й Україна, погодилися взяти на себе зобов’язання щодо посилення гендерної рівноправності, що знаходить своє підтвердження у міжнародних, національних та секторних угодах. В їх рішеннях підкреслюється зв’язок гендерної рівноправності з фундаментальними уявленнями про якість соціальної справедливості, прав людини та природи демократії. Крім того, залучення обох статей до формування політики дозволяє формувати більш ефективну політику, що більше відповідає потребам структурованого громадянського суспільства», – стверджують гендерні експерти та дослідники цієї проблематики [4].

Окрім подолання моральних, теоретичних, світоглядних, правових тощо дисонансів суспільного життя, утвердження гендерної рівності може мати чисто практичне значення. Як зазначається в «Стратегії гендерної рівності на 2014–2017 роки», розробленій Радою Європи, «...потрібно визнати значний внесок жінок у суспільство та економіку, а також високу ціну гендерної нерівності, особливо у контексті економічної кризи» [7].

Нещодавні дослідження показали, що активне масове залучення жінок до всіх сфер ринку праці на рівні шведських показників дозволило б збільшити внутрішній валовий продукт європейських країн на 25 % [5].

На жаль, ми не маємо таких досліджень по Україні. Проте можна передбачити, що і для нашого суспільства це був би вагомий аргумент на користь розвитку гендерної політики та побудови гендерно збалансованого соціуму.

Не в останню чергу успішний розвиток гендерної політики в Україні, що наблизитиме її до загальноєвропейської моделі гендерно-паритетного суспільства, буде залежати від позиції самих українських жінок. Адже ціна, яку жінкам традиційно доводиться платити за відмову від загальноприйнятих патріархатних цінностей, була завжди і в усіх суспільствах високою.

За останній рік Україна зробила декілька рішучих кроків у напрямку гендеризації суспільного життя. За 2015 рік було введено як норму у виборче законодавство 30 % партійну квоту для жінок. Саме це питання дуже гостро і негативно сприймалось на рівні діючого українського політикуму фактично усіма політичними партіями, хоча при цьому значною кількістю їх лідерів проголошувалась прихильність та підтримка ідеї гендерного партнерства. Винятком можна вважати лише прийняття дійсно революційного для нашого соціуму Закону про гендерну рівність жінок та чоловіків, який вступив в силу 1 січня 2006 р. Цей закон власне і показав, що гендерна політика таки є складовою системи внутрішньополітичних перетворень в українській державі. Експертка з гендерних питань Лариса Кобелянська зауважила, що ще в 2013 році в законі про політичні партії була прийнята квота 30 % представництва жіночої чи чоловічої статі в списках політичних партій. «Звичайно, в новому варіанті закону не зовсім зрозуміло: 30 % – це як? Кожен третій, чи 30 % з кінця? Одна справа внести в списки, інша – потрапити в парламент, – стверджує Л. Кобелянська. – До речі, якщо реально відбудеться децентралізація, і важіль впливу буде на місцях, тут може бути абсолютно переформатована місцева еліта, тут можуть бути абсолютно різні розклади» [6].

Проте значно складніша картина вимальовується, коли подивитись на настрої в існуючих політичних партіях та окремих провідних політиків щодо проблеми гендерної рівності. Окремої розмови вимагає і перехід до моделі так званої недискримінаційної гендерної політики, до якої поступово переходить Західна Європа, і яка в українському варіанті, очевидно, не може навіть розглядатися на рівні прийняття реальних політичних рішень сьогодні.

У всіх суперечливих процесах гендеризації українського соціуму активну та вирішальну роль має зіграти грома-

дянське суспільство, особливо представниці/ки гендерних громадських організацій. До того ж жінки України нарешті повинні усвідомити, що зараз «... вони змушені боротися на два фронти, і патріархат залишається їх головним противником незалежно від того, воєнний це чи мирний час. Участь в революції та війні допомогло багатьом жінкам з подивом побачити на собі «паранджу патріархату» і усвідомити, що Революція Гідності ще не завершена» [3, с. 14].

Отже, формування гендерно збалансованого суспільства на теренах сучасної України, зусилля української держави у вказаному напрямкові через розвиток ефективної гендерної політики, базованої на принципах гендерного мейнстримінгу, є не лише однією з умов входження України до спільного європейського дому, а і внутрішньою потребою сучасного українського соціуму. Адже активне залучення українського жіноцтва в усі сфери життєдіяльності спільноти відкриває нові можливості для неї, оскільки таким чином використовується максимально ефективно людський ресурс країни, долається соціальна несправедливість щодо розподілу владних повноважень в соціумі, відкриваються можливості для більш збалансованого розпорядження матеріальними ресурсами держави, що, у свою чергу знижує рівень конфліктності в суспільстві. Окрім того, відкриваються нові креативні можливості для тієї частини спільноти, яка традиційно вважалася другорядною та підпорядкованою, а це працює на утвердження людської гідності та відповідальності всіх її членів.

1. Європейська гомодиктатура переходить у наступ // Християнський оглядач [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravoslavnews.com.ua/massmedia/evropejska_gay_dyktatura/; 2. *Эдэйр Дж.* Не боссы, но лидеры: Лестница успеха / Джон Эдэйр. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 184 с.; 3. *Карпов В.* Политика искажения роли женщин в военно-политических событиях (на примере изображения в СМИ евромайдана и войны на востоке Украины // Гендерный журнал «Я». – 1/2015 (37). – С. 10–14; 4. *Кравченко Н. Б.* Гендерні європейські стандарти та формування гендерної політики в Україні / Н. Б. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/34_NOBG_2008/Istoria/37969.doc.htm; 5. МЦПД провів конференцію «Гендерна політика ЄС: чи можна імплементувати найкращий досвід в Україні?» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://icps.com.ua/mtspd-proviv-konferentsiyu-henderna-polityka-s-chy-mozhna-implementuvaty-naykraschyy-dosvid-v-ukraini/>; 6. Політичні гендерні квоти переформатують місцеву еліту: експертка Лариса Кобелянська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hromadskeradio.org/gromadska-hvylya/politychni-genderni-kvoty-pereformatuyut-miscevu-elitu-ekspertka-larysa-kobelyanska/>; 7. Рада Європи. Стратегія гендерної рівності на 2014–2017 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/O2_GenderEqualityProgramme/Gender_Equality_Strategy_Ukrainian_Copy.pdf; 8. У мережі обговорюють сумку першої леді за майже півмільйона гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tabloidpravda.com.ua/brand/55f128811bf21/>; 9. Українська гендеризація... або, куди зникають наші гроші? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.dndz.tv/showthread.php?t=4277>; 10. Фуллбрук Є., Фуллбрук К. Секс і філософія. Переосмысление де Бовуар и Сартра / Є. Фуллбрук, К. Фуллбрук. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр / Вовк Ю. С., 2014. – 320 с.